

А. А. Загороднядоктор педагогічних наук, доцент,
головний науковий співробітник відділу історії та філософії освіти
Національної академії педагогічних наук України

ПРОФІЛЬНЕ НАВЧАННЯ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ (2011–2017 рр.)

Стаття присвячена теоретичному обґрунтуванню основних засад реалізації профільного навчання в старших класах середніх загальноосвітніх шкіл України у період з 2011 по 2017 роки з точки зору різних концептуальних підходів. Окреслено ключові орієнтири щодо реформування системи загальної середньої освіти, як представлені у нормативно-правових документах, зокрема: Концепції профільного навчання у старшій школі (2013 р.); Концепція Нової української школи (2016 р.); оновленій редакції Закону України Про освіту (2017 р.); Проекті концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років (2018 р.), Проекті концептуальних засад реформування професійної освіти України «Сучасна професійна освіта» (2018 р.) та ін. Наведено авторське визначення профільного навчання, яке слід розглядати як засіб диференціації та індивідуалізації навчання, що дозволяє за рахунок змін у цілях, змісті та структурі організації освітнього процесу, урахування освітніх потреб, нахилів та здібностей учнів створити умови навчання старшокласників відповідно до їхнього професійного самовизначення. Подано розлогу характеристику поняття профільного навчання на концептуальному рівні. У ході дослідження було зосереджено увагу на інноваційному характері сучасної профільної освіти, яку характеризують такі ідеї: наскрізна профільна освіта; соціально обумовлені принципи відбору змісту освіти; елективний шлях профілізації; зміна пріоритетних форм організації освітнього процесу; формування життєвих компетентностей; наявність інноваційних рішень щодо визначення змісту профільної освіти та навчальних результатів. Охарактеризовано концептуальні підходи, на яких ґрунтується зміст навчання у профільних класах середніх загальноосвітніх шкіл: системний, особистісно-орієнтований, комплексний, інтегративний, психосоціальний, аксіологічний, культурологічний, акмеологічний, компетентнісний, діяльнісний, синергетичний, рефлексійний, середовищний.

Ключові слова: концептуальні підходи, профільне навчання, старшокласники.

Постановка проблеми. Дедалі гострішою стає залежність місця держави в сучасному глобалізованому світі від її можливостей у створенні умов для вільного самовизначення особистості, набуття нею доступних знань і професійної майстерності, самореалізації в тій галузі, де найповніше можна проявити свої здібності. Успішне вирішення цієї проблеми в основному залежить від позитивних результатів у побудові ефективної траєкторії навчання на засадах основних методологічних підходів з конструювання змісту навчання в профільних класах середніх загальноосвітніх шкіл. Відтак на зрізі 2011–2017 рр. це питання активно порушується в багатьох нормативних документах (Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти (2011 р.) [1]; Концепції профільного навчання у старшій школі (2013 р.) [5]; Проекті Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років (2014 р.) [7], Концепції Нової української школи (2016 р.) [4]; оновленій редакції Закону України «Про освіту» (2017 р.) [3]; Проекті концептуальних засад реформування професійної освіти України «Сучасна професійна освіта» (2018 р.) [6] та ін.), присвячених проблемі впровадження профільного навчання в систему середньої загальної освіти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема впровадження профільного навчання в шкільній освіті України була і досі залишається предметом досліджень багатьох науковців, зокрема: С. Гончаренка, Г. Селевка, П. Сікорського (термінологічне поле профільного навчання); О. Бугайова, Н. Ничкало, І. Унта, О. Ярошенка (вивчення рівнів, форм і видів профільного навчання); В. Володька, О. Горіної, М. Солдатенко та ін. (закономірності, принципи, умови ефективності індивідуалізації та диференціації навчання); розглядаються методологічні підходи до конструювання змісту навчання в профільних класах середніх загальноосвітніх шкіл (Г. Васьківська, В. Кизенко, С. Косянчук, О. Барановська та ін.); диференціація змісту навчання школярів та профільна підготовка (Г. Авчіннікова, О. Барановська, Г. Васьківська, С. Дятленко, С. Закірова); державна освітня політика щодо організації профільного навчання й змісту шкільної освіти в радянській Україні (Л. Березівська); соціально-професійний вибір учнів (М. Піддячий) та ін.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є теоретичне обґрунтування основних засад реалізації профільного навчання з точки зору різних концептуальних підходів.

Виклад основного матеріалу. Перш за все доцільно визначити сутність базового поняття дослідження «профільне навчання», яке ми розглядаємо як засіб диференціації та індивідуалізації навчання, що дозволяє за рахунок змін у цілях, змісті та структурі організації освітнього процесу, урахування освітніх потреб, нахилів та здібностей учнів створити умови навчання старшокласників відповідно до їхнього професійного самовизначення [2, с. 243].

У «Концепції профільного навчання в старшій школі» (2013 р.) [5] зазначено, що профільне навчання – вид диференційованого навчання, що передбачає врахування освітніх потреб, нахилів і здібностей і створення умов для навчання старшокласників відповідно до їх професійного самовизначення, що забезпечується за рахунок змін у меті, змісті, структурі та організації навчального процесу.

У такий спосіб на концептуальному рівні профільне навчання слід розглядати як один зі шляхів забезпечення рівного доступу особистості учня до якісної освіти, що має інноваційний характер сучасної профільної освіти, яку характеризують такі ідеї, а саме [8]:

– наскрізна профільна освіта, що означає моделювання загальнопредметної та профільної освіти на кожному етапі загальної середньої освіти з позиції характеристики змісту освіти, пріоритетів, цінностей, ключових особливостей, ступеня, критеріїв оцінки підсумкових результатів;

– соціально обумовлені принципи відбору змісту освіти – інформаційної ємності та соціальної ефективності;

– реалізація змісту профільного навчання на підставі системного, особистісно-орієнтованого, комплексного, інтегративного, психосоціального,

аксіологічного, культурологічного, акмеологічного, компетентнісного, діяльнісного, синергетичного, рефлексійного та середовищного підходів, які є сукупністю таких, що не суперечать одне одному;

– елективний шлях профілізації, суть його полягає в тому, що учням за рахунок варіативної складової частини навчального плану пропонуються курси за вибором (елективні курси), що мають функцію поглиблення та розширення меж профільних предметів, що розвивають і доповнюють їх зміст;

– зміна пріоритетних форм організації освітнього процесу, а саме організація внутрішньошкільної, зовнішньошкільної та міжшкільної взаємодія щодо профільного навчання старшокласників;

– формування життєвих компетентності, а також професійної спрямованості перспективного випускника профільного класу;

– наявність інноваційних рішень щодо визначення змісту профільної освіти та навчальних результатів.

Цілком очевидно, що означені зміни потребують нових концептуальних підходів при професійній підготовці учнів старшої школи.

Відтак розглянемо концептуальні підходи, що є основою до конструювання змісту навчання в профільних класах середніх загальноосвітніх шкіл (2011–2017 рр.) (рис. 1) [9].

Слід зазначити, що аксіологічний підхід реалізації змісту профільного навчання сприяє становленню цінностей старшокласників, їх особистісного самовизначення, активного визначення своєї позиції щодо суспільно виробленої системи цінностей, визначення на тій основі сенсу свого існування.

Системний підхід має на меті розвиток мотивації до самореалізації, прагнення до збагачення

Рис. 1. Концептуальні підходи реалізації профільного навчання старшокласників

і поповнення знань, усвідомлення необхідності щодо оволодіння цілісністю знань в подальшому житті, створення умов для максимального розвитку індивідуальності учнів, їхніх здібностей, нахилів, кола інтересів та уподобань.

Особистісно-орієнтований підхід надає особистісного сенсу цінності знань; створює розвивально-пізнавальне середовища для виявлення суб'єктивних можливостей кожного учня; сприяє організації діалогічного спілкування між суб'єктами освітнього процесу на засадах партнерства. Відповідно, фіксованого змісту освіти в особистісно орієнтованому підході не існує, адже його формує сам учень у процесі навчання. Методами навчання виступають діалог учителя й учня, самостійна робота учня з інформацією, виконання творчих робіт, необхідність яких визначена самим учнем.

Комплексний підхід у процесі реалізації змісту профільного навчання здійснює відхід від фрагментарного, відокремленого бачення дійсності, натомість має місце наближення до комплексного аналізу, до зосередженості на взаємодіях, взаємозв'язках, взаємозалежностях об'єктів та явищ, що вивчаються.

В основі інтегративного підходу закладено включення до вивчення інтегрованих курсів, які об'єднують розмаїтість освітніх об'єктів. Означене надає змогу учням і вчителів реалізувати свої можливості, забезпечити вивчення фундаментальних об'єктів шляхом виходу на суміжні теми інших навчальних предметів.

Культурологічний підхід сприяє використанню сукупності методологічних прийомів, які забезпечують аналіз будь-якої сфери соціального і психологічного життя, зокрема сфери освіти й педагогіки, крізь призму системоутворювальних культурологічних понять, таких як: культура, культурні зразки, норми і цінності, побут і спосіб життя, культурна діяльність та інтереси. Отже, розглядається система знань на широкому соціокультурному фоні, вивчаються загальні закономірності розвитку культури людини і суспільства, принципи їх функціонування, взаємозв'язки і взаємозалежності.

Акмеологічний підхід уможливує перетворення наявного рівня розвитку особистості учня як цілісності в більш оптимальний, найвищий. Формуючи при цьому спочатку знання, а далі на їх основі вміння, навички та необхідні життєві компетентності.

Діяльнісний підхід спрямовує організацію навчально-пізнавальної діяльності старшокласників засобом використання різноманітних технологій навчання, зорієнтованих на формування уміння діяти та розв'язувати життєво важливі завдання.

Синергетичний підхід у питанні реалізації змісту профільного навчання створює освітнє сере-

довище, за якого об'єднуються не лише інші методологічні підходи, а й розрізнені знання.

Рефлексійний підхід полягає в активізації механізмів розвитку особистості учнів за рахунок власної діяльності. Зміст освіти перетворюється з мети в засіб розвитку здатності навчатися; створюються умови для прояву творчих задатків, зокрема через освітні ситуації, задіюються механізми критичного її осмислення й оцінювання; зростає рефлексійний потенціал учнів.

Висновки і пропозиції. На підставі системного аналізу науково-педагогічної літератури з проблеми дослідження нами було узагальнено сутність поняття профільне навчання, розкрито його зміст, охарактеризовано основні принципи. Базуючись на даних концептуальних підходах, підводячи підсумок вищесказаного, слід відмітити, що проблема нашого дослідження знаходиться в колі найактуальніших освітнянських проблем сьогодення. Відтак реалізація профільного навчання у профільних класах середніх загальноосвітніх шкіл (2011–2017 рр.) на засадах окреслених концептуальних підходів надає учням імпульс для усвідомлення важливості набуття знань, умінь, навичок та необхідних життєвих компетентностей, формує стійку самомотивацію, посилює методологією наукового пізнання, що в кінцевому результаті слугуватиме детермінантою розвитку ціннісних орієнтацій старшокласників.

Перспективи подальших наукових розвідок полягають у системному аналізі проблеми проектування змісту профільного навчання в старших класах середніх загальноосвітніх шкіл України у період з 2011 по 2017 рр.

Список використаної літератури:

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>.
2. Загородня А.А. Основні підходи до конструювання змісту навчання в профільних класах середніх загальноосвітніх шкіл (2011-2017 рр.). *Збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції RESULTS OF MODERN SCIENTIFIC RESEARCH AND DEVELOPMENT*, 4-6 квітня 2021. Іспанія, м. Мадрид. С. 243–248.
3. Закон України 'Про освіту'. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 38-39, ст. 380.
4. Концепція Нової української школи (колегія МОН від 27.10.2016). URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
5. Концепція профільного навчання в старшій школі. URL : https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/37784/.
6. Проект концептуальних засад реформування професійної освіти України 'Сучасна професійна освіта'. URL : <https://mon.gov.ua/>

ua/news/mon-rozrobilo-proekt-konceptualnih-zasad-reformuvannya-profesijnoyi-osviti-ukrayini-suchasna-profesijna-osvita.

7. Проект Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років. URL : <https://osvita.ua/news/43501/>.
8. Профільне навчання: досвід упровадження, інноваційні технології / Л.Ф. Пашко,

О.П. Коваленко, Л.І. Симоненко. Полтава : ПОІППО, 2008. 196 с.

9. Формування змісту профільного навчання: теоретико-методологічний аспект : кол. монографія / авт. кол.: Г.О. Васьківська, В.І. Кизенко, С.В. Косянчук, О.В. Барановська, та інші. ; за наук. ред. д-ра пед. наук Г.О. Васьківської. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2018. 260 с.

Zahorodnia A. Profile education: conceptual approaches to implementation in the Ukrainian school (2011–2017)

The article is devoted to the theoretical substantiation of the basic principles of realization of profile training in senior classes of secondary schools of Ukraine from the point of view in the period from 2011 to 2017 from the point of view of various conceptual approaches. The key guidelines for reforming the general secondary education system are outlined, as presented in the legal documents, in particular: 'Concepts of specialized education in high school' (2013); 'Concept of the New Ukrainian School' (2016); updated version of the Law of Ukraine 'On Education' (2017); 'Draft concept of education development in Ukraine for the period 2015-2025' (2018), Draft conceptual framework for reforming vocational education in Ukraine 'Modern vocational education' (2018), etc. The author's definition of 'profile education' is given, which should be considered as a means of differentiation and individualization of education, which allows due to changes in the goals, content and structure of the educational process, taking into account educational needs, inclinations and abilities of students. self-determination. An extensive description of the concept of 'profile training' at the conceptual level is given. The study focused on the innovative nature of modern profile education, which is characterized by the following ideas, namely: end-to-end profile education; socially conditioned principles of selection of the content of education; elective way of profiling; change of priority forms of organization of educational process; formation of life competencies; availability of innovative solutions to determine the content of profile education and learning outcomes. The conceptual approaches on which the content of education in profile classes of secondary schools is based are described: systemic, personality-oriented, complex, integrative, psychosocial, axiological, culturological, acmeological, competence, active, synergistic, reflexive, environmental.

Key words: conceptual approaches, profile training, high school students.